

Fiskehejrens fremgang og fænologi i Vestjylland i 1900-tallet

HANS MELTOFTE

(With a summary in English: The increase and phenology of Grey Herons in W Jutland in Denmark during the 20th century)

Indledning

Da den danske ynglebestand af Fiskehejrer *Ardea cinerea* blev kortlagt og optalt første gang 1900-09, fandtes arten kun i Østjylland og på Øerne (Møller & Olesen 1980). Siden har den bredt sig til hele landet, ligesom bestanden er gået frem fra mindst 1160 par i 1900-09 til 6735 par ved den sidste optælling i 1991 (Frederiksen 1992). Fremgangen skyldes formentlig en kombination af flere forskellige forhold, såsom mindre forfølgelse, øgede fødemængder pga. næringsstofftilførslen til vandmiljøet, og frem til tællingen i 1991, hvor fremgangen var særlig markant, tillige de forudgående milde vintre (Frederiksen op.cit., Grell 1998). For udbredelsen i Vest- og Nordjylland har frem for alt opvæksten af plantager igennem 1900-tallet været den afgørende faktor.

Arten havde jagttid fra 1. juli til 31. december frem til 1980, og på trods af fredningen siden da kan den stadig bekæmpes ved dambrug.

Da optællingerne af ynglende og rastende vandfugle begyndte på Tipperreservatet i 1928-29 var Fiskehejren en så fåtallig art, at den af og til blev

nævnt i dagbøgerne. Siden er antallene steger, så maksimumforekomsterne på Tipperhalvøen sidst i 1900-tallet ofte lå på flere hundrede. Det er denne udvikling, nærværende artikel beskriver.

Ole Amstrup, Pelle Andersen-Harild og Jens Gregersen takkes for hjælp med udtræk af data samt andet input til artiklen, og Morten Frederiksen samt Tommy Dybbro takkes for kritisk gennemlæsning. Juana Jacobsen på Danmarks Miljøundersøgelses grafiske værksted takkes for rettegning af figurerne. En særlig tak går til de mange observatører, som gennem 80 år har talt fugle på Tipperne.

Materiale og metode

Lige fra begyndelsen af rastefugletællingerne på Tipperne i 1929 har ambitionen været, at fuglene på reservatet skulle tælles mindst 2-3 gange om ugen (se Meltofte 1987 for en nærmere beskrivelse af tællingerne). Frem til 1972 begyndte tællinger de fleste år i marts-april og sluttede mellem september og november, mens der i årene 1972-1997 blev talt året rundt. Siden har tællingerne igen været indstillet i vintermånederne, ligesom

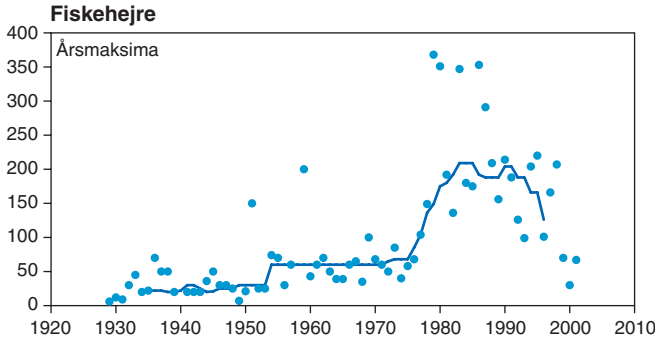

Fig. 1. Årlige maksimumforekomster af Fiskehejrer på Tipperreservatet 1929-2001 med en 11-års glidende median.

Annual maximum numbers of Grey Herons on the Tipperne reserve 1929-2001, with the 11-year sliding median.

hyppigheden er tællingerne fra 2002 blev reduceret til tre gange om måneden i forårmånederne og to gange om måneden i efterårmånederne. På grund af denne stærkt reducerede optællingsfrekvens er data fra efter 2001 udeladt af Fig. 1.

I de sidste mange årtier er forekomsterne af Fiskehejrer på Tipperne begyndt at stige markant i juni, og antallet er toppet i juli-august, når voksne såvel om ungfugle forlader kolonierne

og spredes vidt omkring (Fig. 2; Bønløkke et al. 2006). I nærværende artikel har jeg derfor medtaget data fra alle år, hvor disse måneder er dækket med hyppige tællinger, hvilket er så godt som samtlige år i perioden 1929-2001. Det har således kun været nødvendigt at interpolere data for to år (1940 og 1958). For hvert år er der blot udtaget maksimumtallet af Fiskehejrer på reservatet, og disse tal præsenteres i Fig. 1 med en 11-års glidende median som illustration af udviklingen.

De fænologiske grafer i Fig. 2 er udregnet som det gennemsnitlige antal fugle pr løbende femdagesperiode, igen baseret på maksimumtallene i femdagesperioderne hvert år.

Resultater

Af Fig. 1 fremgår, at de årlige maksimumforekomster af Fiskehejrer på Tipperreservatet er steget fra omkring 10 fugle de første år efter reservatets oprettelse til mellem 150 og 350 fugle i 1980'erne. Siden er tallene aftaget til maksimumforekomster på mellem 25 og 100 fugle, idet hejrerne nu i højere grad raster på Værnengene syd for reservatet (O. Amstrup in litt.), ligesom de få månedlige tællinger siden 2002 i sig selv betyder lavere maksimumtal.

Parallelt med fremgangen skete der en forskydning i tidspunktet for artens kulmination på reservatet fra i 1930'erne at ligge i august-september til nu at ligge i juli-august (Fig. 2). Stigningen i antallet af hejrer fra juni er som nævnt sammenfaldende med, at fuglene forlader kolonierne, og observatørerne har flere år noteret, at det primært er ungfugle, der ses på reservatet. Efter kulminationen i juli-august ses faldende antal (borttræk) i hele perioden august til februar, hvor fuglene kan være helt forsvundet i isvintre. Herudover ses i nogle år en markant stigning omkring starten på vandfuglejagten på omkringliggende arealer (siden 1983 1. september; se yderligere i diskussio-

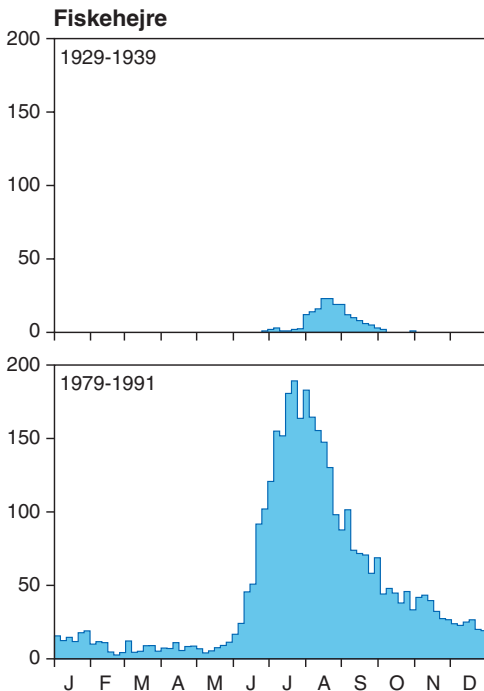

Fig. 2. Fiskehejrens fænologi på Tipperreservatet i 1929-39 hhv. 1979-1991 vist som gennemsnitlige maksimumforekomster pr løbende femdagesperiode.

The phenology of Grey Heron on the Tipperne reserve 1929-39 and 1979-1991, respectively, shown as average maximum numbers per running five-day period.

Fiskehejrer fisker ofte om natten, så om dagen kan man se flokke af inaktive hejrer i fredelige områder. Indfjorden ved Bøvlingbjerg i marts. Foto: John G. Dinesen.

nen om stigningen omkring 1. august i 1930'erne). Nogle år ses en mindre kulmination under forårstrækket i marts-april, men ellers er der kun få fugle i yngletiden i april-maj.

Diskussion

De Fiskehejrer, som optræder på Tipperreservatet i sensommeren, er først og fremmest dagrastende fugle, der om natten flyver på fourageringstogter i vådområder andre steder i Vestjylland. De fleste fugle raster således inaktivt i større ansamlinger, især i de mest fredelige østlige dele af reservatet. Hvor langt omkring, de spredes om natten, er ukendt, men det er formentlig op til en snes kilometer, svarende til ynglende hejrerers aktionsradius omkring kolonierne (10-30 km iflg. Cramp & Simmons (1977)).

Stigningen i forekomsterne af Fiskehejrer på Tipperreservatet er klart nok et resultat af, at arten nu yngler talrigt i plantager i Vestjylland (Frederiksen 1992), hvorfra fuglene efter yngletiden spredes til nærliggende vådområder som f.eks. Tipperne. Den nærmeste koloni er nu Anebjerger Plantage umiddelbart syd for Tipperhalvøen, hvor der yngler et halvt hundrede par (O. Amstrup in litt.).

I årene 1976-89 skete der på landsplan en voldsom stigning i antallet af Fiskehejrer registreret under Dansk Ornitologisk Forenings punktællinger i forårmånederne, mens tallene har været relativt stabile siden da (Heldbjerg & Eskildsen 2009). Noget kunne således tyde på, at fremgangen er stoppet, således at landet nu så at sige er blevet fyldt op. Hvorfor stigningen på Tipperne er foregået i spring, har jeg ingen forklaring på,

med mindre de hænger sammen med etablering af større kolonier i nærområdet. De faldende forekomster siden 1980'erne kan som nævnt relateres til, at fuglene nu i højere grad raster i Værnsande på de ikke-fredede Værnenge syd for Tipperne, idet de nu ikke mere jages.

De danske Fiskehejrer er overvejende trækfugle, der i milde vintre begynder at ankomme i februar, mens borttrækker sker i september-november (Olsen 1992). Yderligere forekommer en del træk- og vintergæster fra det sydlige Skandinavien. Overvintringen finder sted i Vesteuropa og Vestafrika (Bønløkke et al. 2006). Fænologien i forekomsterne på Tipperne, med en kulmination i sensommeren, ligner forholdene i Vejlerne (Nielsen 1998) og i Nordjylland generelt (Møller 1978), mens der i Vadehavsområdet er mange fugle længere hen på efteråret (Gram et al. 1990, Hansen 1997). På en træklokalitet som Blåvandshuk kulminerer forekomsterne under sprednings- og efterårstrækket fra sidst juni til september (Jakobsen 2008), mens de på ynglelokaliteten Vørsø naturligt nok kulminerer i april-maj (Gregersen 1997).

Fiskehejren var tidligere "sjældnen vintergæst" i Danmark (Løppenthin 1946), mens den i dag betegnes som "fåtalig ynglestandfugl" og "fåtalig vintergæst fra Skandinavien" (Olsen 1992). En tredjedel af gemeldningerne af danskmærkede fugle om vinteren er således her fra landet (Bønløkke et al. 2006), hvor der er talt op til 2300 i milde vintre (Petersen et al. 2006). Det er en udvikling, som også er set hos en lang række andre trækfugle, og som kan relateres til de stadigt mindre vintre frem mod slutningen af 1900-tallet.

Den senere kulmination, som sås i 1930'erne (Fig. 2), var måske et resultat af, at hejrerne den-

gang ynglede senere end i dag. Således angiver Heilmann & Manniche (1928), at Fiskehejrerne indfinder sig i kolonierne i begyndelsen af marts, og at kuldene er fuldlagte sidst på måneden. Det er en måned senere end i de sidste mange årtier, hvor æglægningen efter milde vintre kan begynde midt i februar (Meltofte & Fjeldså 2002, J. Gregersen pers. medd.). Nok så vigtigt er det givetvis, at vandfuglejakten dengang begyndte den 1. august, så fuglene først efter denne dato blev trængt sammen på reservatet. Dette illustreres af den meget markante stigning – mere end en femdobling – i forekomsterne efter 1. august i 1930'erne, med en fortsat stigning frem til midten af måneden. I modsætning hertil begynder vandfuglejakten nu den 1. september, dvs. efter kulminationen i antallet af rastende Fiskehejrer.

Forekomstændringerne på Tipperne kan således relateres til en kombination af opvækst af plantager i Vestjylland (som gav hejrerne redeplaceringmuligheder i nærheden af fiskerige vådområder), stærkt reduceret beskydning af arten, udsættelsen af jagtstarten på vandfugle generelt, og klimamildningen.

Summary

The increase and phenology of Grey Herons in W Jutland in Denmark during the 20th century

The Danish breeding population of Grey Herons *Ardea cinerea* has increased considerably during the 20th century, from at least 1160 pairs 1900-1910 to 6735 pairs at the last census in 1991. This development is most likely a result of improved protection from shooting, eutrophication of wetlands, and milder winters. The increase has been particularly significant in W Jutland, where no herons bred 100 years ago, but where many plantations – mainly conifers – today provide breeding sites close to rich feeding grounds (Møller & Olesen 1980, Frederiksen 1992).

On the Tipperne reserve, in the southern end of the brackish lagoon Ringkøbing Fjord, the Grey Heron was a scarce visitor when regular counts began in 1929. Since then, frequent counts (1-2 per week in the summer months until 2001) have shown increasing annual maximum numbers up until the 1980s, when several hundred herons could be present (Fig. 1). Nowadays, numbers peak in July-August, when adults and juveniles disperse from the breeding colonies (Fig. 2). Most birds on the reserve are day-roosting individuals performing night-feeding excursions to neighbouring wetlands. In the 1930s, numbers peaked much later (Fig. 2), probably because the herons bred later – possibly by a month – and because waterbird shooting started 1 August pushing the birds into the reserve during the following weeks. In 1980, Grey Herons were protected by law, and a few years later waterbird shooting was postponed until 1 September, when herons are already leaving on fall migration.

Decreasing numbers on the reserve since the 1980s is the result of more birds roosting on a similar but hunted wetland area south of the reserve, following the protection of the species.

Referencer

- Bønløkke, J., J.J. Madsen, K. Thorup, K.T. Pedersen, M. Bjerrum & C. Rahbek 2006: Dansk Trækfugleatlas. – Rhodos, København.
- Cramp, S. & K.E.L. Simmons (red.) 1977: The Birds of the Western Palearctic, Vol. 1. – Oxford University Press.
- Frederiksen, M. 1992: Ynglebestanden af Fiskehejre *Ardea cinerea* i Danmark 1991. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 86: 129-136.
- Gram, I., H. Meltofte & L.M. Rasmussen 1990: Fuglene i Tøndermarsken 1978-1988. – Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen.
- Gregersen 1997: Vørsø. Årsrapport 1995. – Arbejdsrapport nr 41 fra Danmarks Miljøundersøgelser.
- Grell, M.B. 1998: Fuglenes Danmark. – Gads Forlag, København.
- Hansen, J.H. 1997: Årsrapport 1996, Langli. – Arbejdsrapport fra DMU nr 47.
- Heilmann, G. & A.L.V. Manniche 1928: Danmarks Fugleliv. Første bind. – Hage & Clausens Forlag, København.
- Heldbjerg, H. & A. Eskildsen 2009: Overvågning af de almindelige fuglearter i Danmark 1975-2008. – Dansk Ornitologisk Forening.
- Jakobsen, B. 2008: Fuglene ved Blåvandshuk 1963-1992. – Dansk Ornitologisk Forening & Ribe Amt.
- Løppenthin, B. 1946: Fortegnelse over Danmarks fugle. – Dansk Ornitologisk Forening.
- Meltofte, H. 1987: Forekomsten af rastende vadefugle på reservatet Tipperne 1928-1982. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 81: 1-108.
- Meltofte, H. & J. Fjeldså (red.) 2002: Fuglene i Danmark. – Gyldendal.
- Møller, A.P. (red.) 1978: Nordjyllands Fugle - deres yngleudbredelse og trækforhold. – Scandinavian Science Press, Klampenborg.
- Møller, N.W. & N.S. Olesen 1980: Bestanden af ynglende Fiskehejre *Ardea cinerea* i Danmark 1978. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 74: 105-112.
- Nielsen, T.V. 1998: Årsrapport 1996, Vejlerne. – Miljø- og Energiministeriet, Danmarks Miljøundersøgelser.
- Olsen, K.M. 1992: Danmarks fugle - en oversigt. – Dansk Ornitologisk Forening.
- Petersen, I.K., S. Pihl, J.P. Hounisen, T.E. Holm, P. Clausen, O. Therkildsen & T.K. Christensen 2006: Landsdækkende optælling af vandfugle januar-februar 2004. – Faglig rapport fra DMU nr. 606.

Antaget 28. december 2009

Hans Meltofte (mel@dmu.dk)
Danmarks Miljøundersøgelser, Aarhus Universitet
Afdeling for Arktisk Miljø
P.O. Box 358
DK-4000 Roskilde